

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

تأثیر خود سازی در جامعه سازی از منظر قرآن

سودابه باقری^۱

چکیده

انسان برای رسیدن به کمال و سعادت دنیوی و اخروی باید به خود سازی و شناخت حقیقی از خود برسد تا بتواند ضعفها و کمبودهای درونی خود را شناسایی و آنها را بر طرف کند. از این رو باید به تهذیب نفس پردازد تا خود را برای ساختن جامعه‌ای سالم آماده کند. انسان سالم سازنده خانواده سالم و محور جامعه سالم است. ابتدا باید به خودسازی پرداخت و سپس به دگرسازی. نمی‌شود که دیگران را به نیکی دعوت کرد و خود را فراموش کرد این با طبیعت انسان ناسازگار است و با قرآن همخوانی ندارد. هدف مقاله حاضر بررسی تأثیر خود سازی و در جامعه سازی می‌باشد؛ که به روش نقلی - توصیفی و کتابخانه ای نوشته شده است و به این نتیجه رسیده است که فرد و جامعه بر هم تأثیر گذارند وقتی فرد بر جامعه و جامعه بر فرد تأثیر می‌گذارد به تبع آن بسیاری از مسائل به هم مربوط شوند؛ مثل هدایت جامعه، اصلاح جامعه، امنیت جامعه، نزول برکات، شکوفایی استعدادها، کار و تلاش و پایداری، مسئولیت پذیر شدن افراد که هر کدام از اینها به برکت خوسازی فرد که باعث ساختن جامعه‌ای سالم، امن و... می‌باشد.

واژگان کلیدی

خود سازی، جامعه سازی، جامعه.

^۱ - سطح ۲، حوزه علمیه حضرت زینب کبری (سلام الله علیها).

مقدمه

در قرآن هم به موضوع خود سازی و جامعه سازی و هم تمدن سازی پرداخته شده است و همچنین به زیر ساخت‌ها و عوامل خود سازی که مقدمه جامعه و تمدن سازی است، نیز اشاره کرده است. قرآن کریم فرد را به حق و تقوا و اسلام ثابت دعوت می‌کند و اینکه خود را به صورت قرآنی تربیت کردن چه تاثیری بر روی جامعه می‌گذارد، و آیا جامعه نیز بر روی فرد تاثیر دارد یا نه. با توجه به این که فرد فرد انسانها هستند که جامعه را می‌سازند، پس در اصلاح جامعه ناگزیر باید افراد آن جامعه را اصلاح کرد. به بیانی دیگر در ساخت جامعه خوب باید انسانهای خوب در جامعه شکل بگیرند. این مقاله به روش نقلی - توصیفی و کتابخانه ای نوشته شده است و در آن به مقوله‌ی خودسازی و تاثیر آن در جامعه سازی پرداخته شده است. انسان می‌تواند با پرورش خود جامعه‌ای سالم و قرآن پسند را داشته باشد و اگر انسانها روی شخصیت و اخلاق خود کار کنند و خود را با معیارهای قرآنی بسازند جامعه ای بهتر خواهند ساخت.

پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آل و سلم) در صدر اسلام، ابتدا در مکه به تربیت افراد پرداختند و پس از ۱۳ سال به مدینه هجرت فرمودند؛ و توسط افرادی که تربیت نموده بودند جامعه اسلامی مدینه را بنیان نهادند. در این مقاله به تاثیر خود سازی در جامعه سازی از منظر قرآن پرداخته می‌شود. با خود سازی می‌توان به دنبال آن جامعه‌ای شد که همه انسانها آرزوی داشتن آن را دارند. محمد عالم زاده نوری مقاله ای به عنوان جامعه سازی و خود سازی در سایت راسخون در بیستم آبان ۱۳۹۱ منتشر کرده‌اند که در این مقاله بیشتر به جنبه‌های فردی و اجتماعی خود سازی پرداخته شده است. ابوالقاسم یعقوبی در مجله حوزه در پایگاه اطلاع رسانی حوزه مقاله‌ای به عنوان خود سازی نخستین گام به بررسی خود سازی در قرآن پرداخته است و خودسازی را مقدمه و اصل بر جامعه‌سازی دانسته است. مقالات ذکر شده خودسازی و جامعه‌سازی را از منظر قرآن بررسی کرده‌اند ولی در مقاله حاضر تاثیر خودسازی در جامعه‌سازی از لحاظ اخلاقی و اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مفهوم شناسی واژگان:

۱- جامعه

جامعه یعنی مجموعه ای از افراد انسانی که با نظامات و سنن و آداب و قوانین خاص به یکدیگر پیوند خورده و زندگی دسته جمعی دارند، جامعه را تشکیل می‌دهند. زندگی انسان که اجتماعی است به معنی این است که ماهیت اجتماعی دارد. از طرفی نیازها، بهره‌ها و بر خورداریه‌ها، کارها و فعالیتها ماهیت اجتماعی دارد و جز با تقسیم کارها و تقسیم بهره‌ها و تقسیم رفع نیازمندیها در داخل یک سلسله سنن و نظامات میسر نیست. از طرف دیگر نوعی اندیشه‌ها، ایده‌ها، خلق و خویها بر عموم حکومت می‌کند که به آنها وحدت و یگانگی می‌بخشد. و به تعبیر دیگر جامعه عبارت است از مجموعه ای از انسانها که در جبر، یک سلسله نیازها و تحت نفوذ یک سلسله عقیده‌ها و ایده‌ها و آرمانها در یکدیگر ادغام شده و در یک زندگی مشترک غوطه ورنند.^۱

۲- جامعه سازی

جامعه سازی را به معنای معادل فعالیت فرهنگی به کار می‌برند. مراد از فعالیت فرهنگی هر کاری است که با استفاده از نیروی موجود و توانمندی بالفعل فرد، به هدف رشد دیگران و ارائه خدمات فرهنگی به آنان صورت می‌گیرد. فعالیت فرهنگی فعالیتی است که انسان در او از ظرفیتهای خودش به نفع دیگران استفاده می‌کند و نوعی خدمت رسانی فرهنگی به دیگران است.^۲

۳- خود سازی

خود سازی به معنای فعلیت بخشیدن به استعدادهای اصلی انسان، جهت رسیدن به قرب الهی است.^۳ در تعریف علمای اخلاق و عارفان، خود سازی عبارت است از شناخت نفس، به طوری که

^۱ -مطهری، مرتضی، جامعه و تاریخ، ص ۱۸.

^۲ - سایت راسخون، جامعه سازی و خود سازی، خرد نامه همشهری شماره ۹۶ کاری از گروه مجلات همشهری، آبان ۱۳۹۱.ش

^۳ - یزدی و صبحانی، مصباح، ص ۱۹، ۱۳۸۴.ش.

انسان در این شناخت، بتواند خود را از حیوانیت و صفات و ملکات آن برهاند و به عالم نور و انسانیت داخل کند. خود سازی دارای دو مرحله است: دفع رذایل و صفات زشت اخلاقی و آراسته شدن به صفات نیک اخلاقی و فضایل پسندیده انسانی.^۱

با توجه به موضوع پژوهش این سوال مطرح می‌شود که آیا فرد بر جامعه تاثیر گذار است یا جامعه بر فرد یا هر دو بر هم تاثیر گذارند؟ با توجه به این که انسان بخاطر نیازهای که دارد ناچار است که در اجتماع زندگی کند. باید بتواند خود را چنان تربیت کند که بتواند در اجتماع با دیگران به نحو احسن ارتباط برقرار کند. در مطالب پایین تاثیر هر کدام را به طور جداگانه و سپس ارتباط آن دو بر هم بررسی می‌شود.

ضرورت و اهمیت خود سازی در قرآن

اولین قدم خود سازی این است که انسان به خود و به اخلاق و رفتار خود با نظر انتقادی نگاه کند؛ عیوب خود را با روشنی و دقت ببیند و سعی در برطرف کردن آنها داشته باشد. این از عهده‌ی خود ما بر می‌آید و این تکلیفی بر دوش ماست.^۲

اهمیت خود سازی امری واضح است. زیرا غایت خود سازی، نجات از هلاکت و توفیق به قرب خداوند است. هر انسان خردمندی که به خداوند و جهان آخرت اعتقاد دارد و رستگاری انسان را به درستی عقاید و نیکی اعمال و ملکات او می‌داند، حکم می‌کند که تلاش برای رستگاری، یگانه کاری است که شایسته است همه زندگی وقف آن شود. نجات از عذاب آخرت، جز با خود سازی و تسلط بر خویشتن امکانپذیر نیست.^۳ «قد افلح من زکاهها و قد خاب من دسأها؛ به حقیقت که رستگار شد آن کس که خود را از هر ناروا و پلیدی پیراست و زیان کار شد و آنکه به زشتی و ناروا آلوده گشت.»^۴

^۱ - جهانی پور، یاسر، خود سازی از نگاه امام خمینی و جمعی از عرفا، پرتال علوم انسانی، شماره ۵۲، ۱۳۸۴ ه.ش.

^۲ - سایت خامنه ای، خامنه ای، سید علی، چهل توشه اخلاقی از میان بیانات رهبر انقلاب برای راه پرپیچ و خم رسیدن به خدا، ۱۳۸۹ ه.ش.

^۳ - پایگاه اطلاع رسانی حوزه، خود سازی و تهذیب نفس، ۱۳۹۸ ه.ش.

^۴ - شمس ۱۰ و ۹

از این آیه می‌توان استفاده کرد که نفس انسان قادر است خود را پاک نگه دارد و هم قادر است به آلودگی دچار سازد چون انسان دارای اختیار و اراده است.^۱

تأثیر متقابل فرد و جامعه

تامین مصالح مادی و معنوی جامعه هدف جامعه است که اگر محقق شود جامعه‌ای بوجود می‌آید که صالح است. افرادی که به ایجاد جامعه صالح کمک کنند و برای اصلاح جامعه کوشش نمایند مصلح خواهند بود. بر عکس، اگر جامعه‌ای در تحقق این اهداف اجتماعی موفقیت نداشته باشد، آن جامعه دچار فساد می‌شود؛ و اگر در همه زمینه‌ها، نا موفق و نتایج مطلوب را نداشته باشد آن جامعه کلاً رو به فساد می‌رود و اگر در بعضی زمینه‌ها موفقیت نداشته باشد و در رسیدن به بعضی اهداف، نا کام بماند، به همان میزان دچار فسادهای جزئی است که مانع دست یابی کامل به اهداف جامعه می‌شود.^۲ با این توضیح نتیجه می‌گیریم که انسان‌ها همان جامعه هستند و جامعه مجموعه‌ای از انسانهاست.

تمام قوانین همانطور که بر انسان حکومت می‌کند بر جامعه حکومت می‌کند و بر عکس. روح جامعه با روح افراد آن پیوستگی دارد روح جامعه می‌تواند روح افراد را تحت تأثیر خود قرار دهد؛ همانطور که روح افراد جامعه می‌تواند روح یک جامعه را تحت تأثیر قرار دهد. با توجه به این مقدمات می‌توان گفت تأثیری که جامعه و فرد بر هم می‌گذارند به یک اندازه است. هر دو قادرند دیگری را از بین ببرند؛ در نتیجه نابودی جامعه باعث نابودی انسان و نابودی انسان باعث نابودی جامعه است. همانطور کمک به زنده ماندن یک انسان کمک به زندگی جمعی مردم است و قصاص نیز موجب زندگی کل جامعه دانسته شده است. «و من احیایها فکانما احیی الناس جمعا»^۳ و «ولکم فی القصاص حیاة یا اولی الا لباب لعلکم تتقون»^۴

^۱ - سایت خامنه ای، خامنه ای، سید علی، چهل توشه اخلاقی از میان بیانات رهبر انقلاب برای راه پرپیچ و خم رسیدن به خدا، ۱۳۸۹ ه.ش.

^۲ - اسکندری، محمد حسین، اخلاق در قرآن، ج سوم، ناشر انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)

^۳ - مائده/۳۲

^۴ - بقره/۱۷۹.

به طور مسلم نه، زیرا سرنوشت تمام افراد در این کشتی به هم پیوسته است، و تمام مسافران تا روی آب قرار دارند، و بر کشتی سوارند، در سود و زیان با هم سهیم هستند و بر اثر سوراخی که در بدنه کشتی با نقطه دیگر آن پدید بیاید، آب دریا کم کم به داخل نفوذ کرده و پس از لحظاتی کشتی با تمام مسافران و کالاهای تجارتي آن به زیر آب فرو می‌رود. اجتماعی که در آن افراد زندگی می‌کنند، مانند کشتی است که سرنوشت همه را از هر نظر به هم پیوند داده است. هیچ فردی نمی‌تواند در برابر بیماری های روحی و انحطاط اخلاقی دیگران خود را بی تفاوت قلمداد کند.^۱ همه افراد چون به کمک همدیگر نیاز دارند و در یک جامعه زندگی می‌کنند باید برای پیشرفت جامعه خود دست در دست هم بدهند و جامعه‌ای ایده آل بسازند.

^۱ - همان.

نتیجه

با بررسی نقش خود سازی در جامعه سازی این موضوع به اثبات می رسد که هر چند بین دو مقوله ارتباط دو سویه و تنگاتنگی وجود دارد ولی خود سازی تاثیر و نقش اصلی را در ساخت یک جامعه ایده آل ایفا می کند؛ چنانکه اگر خود سازی فرد به صورت درست و طبق موازین اسلام صورت بگیرد در ایجاد جامعه ای سالم و امن و... تاثیر زیادی خواهد داشت. وقتی فرد بر جامعه و جامعه بر فرد تاثیر می گذارد به تبع آن بسیاری از مسائل به هم مربوط می شوند مثل هدایت جامعه، اصلاح جامعه، امنیت جامعه، نزول برکات، شکوفایی استعدادها، کار و تلاش و پایداری، مسئولیت پذیر شدن افراد و صدها مورد دیگر. با توجه به مطالبی ارائه شد، مقاله حاضر به این نتیجه رسیده است که افراد جامعه برای اینکه خانواده و جامعه ای سالم داشته باشند باید به خودسازی و تهذیب نفس خود پرداخته شوند؛ تا بتوانند جامعه ای که مورد انتظار خودشان هست برسند، همان مدینه‌ی فاضله‌ای که خداوند متعال در قرآن وعده آنرا به افراد با تقوای خود ساخته داده است.

منابع:

• قرآن

- ۱- انصاریان، حسین، توبه {نوار بدون موسیقی} نشر تهران وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز فرهنگی انقلاب اسلامی، جلسه ۶.
- ۲- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و دررالکلم، ترجمه و شرح جمال الدین محمد خوانساری، تهران دانشگاه تهران، چاپ اول، جلد ششم، ۱۳۶۶.
- ۳- سلیمانپور، محمد جواد، هویت جامعه از دیدگاه قرآن، علوم قرآن و حدیث پیام قرآن، تابستان ۱۳۷۳، شماره ۳.
- ۴- سعادت‌مند، رسول، فرهنگ خود سازی و خدمت رسانی از دیدگاه امام خمینی (قدس سره)، نشر قم، تسنیم مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، ۱۳۳۶ ه.ش.
- ۵- سبحانی، جعفر، ایمان و آثار سازنده آن، نشر، موسسه امام صادق، چاپ دوم، ۱۳۸۴ ه.ش.
- ۶- حکیم، محمدباقر، ترجمه موسی دانش، جامعه انسانی از دیدگاه قرآن کریم، ناشر: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ج ۱، ۱۳۳۹-۲۰۰۳ م.
- ۷- حکیمی، محمد رضا، انتشارات دلیل ما، چاپ اول، ۱۳۹۰ کتاب امروز، چکیده کتاب جامعه سازی قرآنی.
- ۸- خوانساری، محمدبن حسین، شرح غرر الحکم، ج ۵، ناشر دانشگاه تهران موسسه انتشارات و ناشر، چاپ چهارم، ص ۱۷۷-۱۷۷۸. سال ۱۳۶۶ ه.ش.
- ۹- دیلمی، احمد و آذربایجانی، مسعود، اخلاق اسلامی، دفتر نشر و پخش معارف، ۱۳۸۰ ه.ش.
- ۱۰- کمیجانی، داود، فرهنگ کار در اسلام، انتشارات راه ابریشم، چاپ اول، ۱۳۸۹ ه.ش.
- ۱۱- طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، موسسه نشر اسلامی، ج ۱۰.
- ۱۲- ضرابی، عبدالرضا، اهداف تربیت دینی از منظر قرآن کریم، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) چاپ اول، ۱۳۹۸ ه.ش.

- ۱۳- مصباح یزدی، محمد تقی، جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن، شرکت چاپ و نشر بین الملل سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸ ه.ش.
- ۱۴- مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، انتشارات صدرا، ۱۳۷۸ ه.ش.
- ۱۵- مطهری، مرتضی، جامعه و تاریخ، مقدمه ای بر جهان بینی اسلامی، انتشارات صدرا، ۱۳۹۲ ه.ش.
- ۱۶- نصیری، عبدالله، مبانی انسان شناسی در قرآن، نشر بنیاد انتقال به تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳۶۱.
- ۱۷- نوروزی، محمد، آسیب شناسی رفتاری انسان از دیدگاه قرآن، چاپ چهارم، مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم ۱۳۸۴.
- ۱۸- یعقوبی، ابوالقاسم، خودسازی نخستین گام اصلاحات، پایگاه اطلاع رسانی حوزه، شماره ۱۰۲ و ۱۰۳، ۱۳۷۹ ه.ش.

سایتها و مقالات

- ۱- پایگاه اطلاع رسانی حوزه، خود سازی و تهذیب نفس، ۱۳۹۸.
- ۲- سایت راسخون، جامعه سازی و خود سازی، خرد نامه همشهری شماره ۹۶ کاری از گروه مجلات همشهری، آبان ۱۳۹۱ ه.ش.
- ۳- سایت خامنه ای، خامنه ای، سید علی، چهل توشه اخلاقی از میان بیانات رهبر انقلاب برای راه پرپیچ و خم رسیدن به خدا، ۱۳۸۹ ه.ش.
- ۴- جهانی پور، یاسر، خود سازی از نگاه امام خمینی و جمعی از عرفا، پرتال علوم انسانی، شماره ۵۲، ۱۳۸۴.
- ۵- خبرگزاری فارس، دیدگاه جامعه، خانواده و جوان، مرداده.ش. ۱۳۹۵.
- ۶- خبرگزاری رسمی حوزه، خانواده ایرانی راهکاری برای دستیابی به جامعه سالم، کد خبر ۴۸۵۸۵۵ فروردین ۱۳۹۸ ه.ش.
- ۷- صدیقی، کاظم، سایت دیگران، گفتاری از حجت السلام و المسلمین صدیقی در مورد خود سازی و جامعه سازی، ۱۳۹۱ ه.ش.

۸- سایت بیتوته، ۲ شرط مهم برای نزول برکات در زندگی، ۱۳۹۹.ش.